

Kirsten Gomard

Lektor i kønsforskning, Institut for Historie og

Områdestudier, Aarhus Universitet

kirsten.gomard@hum.au.dk

Sprog og køn i politik

I 2004 udkom Ulrikke Moustgaards rapport: *Håndtasken, heksen og de blåøjede blondiner. Danske kvindelige politikere ifølge pressen – og dem selv*. Det fremgår bl.a. af hendes analyser, at pressen først og fremmest fremstiller kvindelige politikere som køn og ofte som 'forkerte': De er enten for meget kvinde og for lidt politiker eller for meget politiker og for lidt kvinde. Eller hvis de i pressens optik balancerer på en troværdig måde mellem kvindelighed og politik, er fokus i høj grad på, hvordan de skaber denne balance, f.eks. hvordan de håndterer deres relationer til mand og børn samtidig med politikerrollen. Mandlige politikere kan derimod have nok så mange børn, uden at det berøres i pressens fremstilling af dem.

Det spændingsfelt mellem kvindelighed og politik, som Ulrikke Moustgaard så klart får påvist i den danske presses reaktioner på kvindelige politikere, kan analyseres på baggrund af to delvis forskellige normsæt, nemlig normerne for, hvordan man i vores kultur opfører sig forståeligt som kvinde, og hvordan man opfører sig forståeligt som politiker, kort sagt, hvordan man balancerer på det, Ulrikke Moustgaard kalder den usynlige kridtstreg.

Det performative aspekt: at gøre køn og at gøre politik

West og Zimmermann (1987) taler om *doing gender*, *at gøre køn*, og tilsvarende vil jeg tale om *at gøre politik*. Fokus er altså ikke på en persons indre egenskaber eller selvpfattelse, men derimod på det performative aspekt: Hvordan denne person *agerer* i samspil med andre og med sin adfærd giver et bud på, hvordan man kan forene *at gøre kvindelighed* og *at gøre politik*. Og hvorvidt denne adfærd forekommer troværdig i pressens og offentlighedens øjne. Det er netop troværdigheden, der er den store pointe, og den bestemmer man kun delvis selv. Omgivelsernes dom er det afgørende.

West og Zimmermann bruger begrebet *forhandling* om denne situation. Begrebet skal forstås mere omfattende end hverdagsbegrebet. Det peger på, at kvindelighed og mandlighed og, vil jeg tilføje, en politikerposition skabes og genskabes i hverdagens interaktion mellem aktører i en bestemt kultur. Og det er vel at mærke ikke en forhandling, man kan melde sig ud af. Selv hvis man personligt mener, at køn er

uden betydning i vore dages samfund, undgår man ikke nødvendigvis at få sin adfærd vurderet i lyset af kulturens mere eller mindre underforståede kønsnormer.

Kønsnormerne som et bagtæppe for vore handlinger

Kønsnormer og politikernormer varierer med tid og sted, og de er som regel ikke særlig bevidste. Dorte Marie Søndergaard (1996) taler om kønsnormerne som et bagtæppe for vore handlinger. Man kan få en idé om, hvad de går ud på, når man ser på, hvad der fremhæves som forkert. En kvindelig politiker skal til en vis grad være feminin i opførsel, interesser og påklædning, men det må ikke være 'for meget', så bliver hun utroværdig som politiker. Hvis hun på den anden side forsøger at undgå at spille på sit køn, beskrives hun f.eks. som ufeminin og eventuelt også usexet.

Men hvorfor betragtes forhandlingen af køn og politikerposition så tilsyneladende først og fremmest som relevant, når det gælder kvindelige politikere, mens mandlige politikere i langt højere grad ses som individer? De amerikanske forskere Lakoff og Johnsons begreb *prototype* kan give en forklaring på dette (Lakoff and Johnson 2004). De siger, at folk, der bliver bedt om at nævne en fugl, som regel vil foreslå f.eks. 'spurv' eller 'rødkælk' frem for 'struds' eller 'høne'. Nogle fugle forekommer os altså mere fugleagtige end andre. De er *prototyper*, som tages for givet. Tilsvarende er prototypen på en politiker en mand, og derfor tager vi normalt slet ikke stilling til hans køn, men ser hans adfærd som udslag af individuelle karaktertræk. Der opstår sædvanligvis ikke noget dilemma i forhandlingen af politikerposition og maskulinitet.

I det følgende vil jeg give et eksempel på, hvordan jeg har brugt den performative tilgang i analysen af sprog og køn. Det er et udpluk af min forskning i forbindelse med et større nordisk forskningsprojekt om politiske tv-debatter i første halvdel af 1990'erne. Hele undersøgelsen er publiceret i Gomard and Krogstad (2001).

At gøre køn og at gøre politik i tv-debatter

Sprog er om noget politikens medium; og pragmatikkens perspektiv – hvor sproglige ytringer ses som social handling – går godt i spænd med begrebet performativitet. Jeg har undersøgt samtalens dynamik i krydsildsprogrammerne i forbindelse med den danske EU-afstemning i 1993, hvor ni politiske partier og to græsrodsbevægelser stillede op. Mit fokus har ikke været det politiske indhold, men derimod kvindelige og mandlige politikeres arbejdsbetingelser og kommunikationsstrategier i tv-debatterne, og hvordan disse kan analyseres i lyset af performativitetsbegreberne *at gøre køn* og *at gøre politik*.

I den samlede undersøgelse har jeg vist, at kvindelige politikere har ringere arbejdsbetingelser end deres mandlige kolleger, men kæmper hårdt for at sætte sig igen-

nem. På den anden side har jeg også kunnet se et enkelt gennemført eksempel på en anden måde at gøre tingene på. Til denne artikel har jeg med politikerpanel A¹ udvalgt et eksempel, der er typisk for dynamikken i de politiske debatter, og med politikerpanel B² det eksempel, som viser, at det kan gøres anderledes.

Partierne og græsrodsorganisationerne fik tildelt hver sin udsendelse, der var opbygget på traditionel krydsildsvis med en introduktionsvideo på ti minutter og en halv times debat med et politikerpanel med som oftest tre politikere. Den typiske panelsammensætning var to mænd og én kvinde. En politiker fungerede som panelleder. Spørgsmål blev stillet af seere, der ringede ind, og af ordstyreren Mogens Rubinstein. Afsluttende var der to minutter til partiet.

Synlighed, autoritet og kontrol

I en krydsildsudsendelse op til et valg eller en folkeafstemning er dagsordenen naturligvis først og fremmest at promovere partiet. Det kræver blandt andet, at panelets politikere i debattens løb også individuelt positionerer sig som personer, der i offentlighedens øjne er forståelige og acceptable som politikere. Men samtidig skal de holde balancen og være forståelige som kvinder eller mænd. Forståelighed som politiker har jeg i mine analyser operationaliseret ved at fokusere på, hvordan politikerne med sproglige midler søger at etablere *synlighed*, *autoritet* og *kontrol*, og hvilke arbejdsbetingelser de får til at gøre det. Men her har vi så også dilemmaet: I vor kultur er synlighed, autoritet og kontrol snarere maskulint end feminint konnoteret.

I analysen af samtalens dynamik har jeg især fokuseret på fordelingen af taletid, hvordan politikerne får ordet, samt deres brug af konkurrencestrategier (se nedenfor), supplerende bemærkninger og erobringer af ordet.

Fordeling af taletid

Taletidens fordeling kan give et første fingerpeg om hvordan synlighed, autoritet og kontrol fordeles. Da debattiden er begrænset, taler politikerne på hinandens bekostning. Der er et vist element af konkurrence, og der opstår et hierarki baseret på taletiden.³

Tabel 1: *Fordeling af taletid*

Panel A	M 1	M 2	K
Taletid %	49%	32%	20%
Bidrag	28	24	7
Gennemsnitslængde	21 sek.	16 sek.	34 sek.

Panel B	K	M 1	M 2
Taletid %	39%	43%	18%
Bidrag	24	19	8
Gennemsnitslængde	17 sek.	25 sek.	25 sek.

Panel A er meget typisk i fordelingen af taletiden mellem M1, der er panelleder og M2. M1 har ca. halvdelen af panelets samlede tid og M2 har ca. en tredjedel. K har med 20% af taletiden den laveste andel, og det er ret gennemsnitligt for en tredjeplads. Med sine syv indlæg kommer K kun så højt op i taletid, fordi hendes indlæg er endda meget lange med en gennemsnitslængde på hele 34 sekunder.

I Panel B sker der noget andet. M2 ligger med 18% omkring gennemsnittet for tredjepladsen, men balancen mellem den kvindelige panelleder K og M1 er usædvanlig. Den er næsten ligelig, men dog med en let fordel til M1. Den opstår ved, at K godt nok har lidt flere indlæg, men gennemsnitligt taler kortere end både M1 og M2.

Fordelingen af ordet

Måden at fordele ordet på bliver en af de vigtigste mekanismer til at skabe balance eller ubalance i et panel. Det er nemmere at få noget sagt, hvis man bliver bedt om at tale, end det er at skulle tage ordet uopfordret. Som politiker kan man få ordet af ordstyreren eller af en seer, der målretter sit spørgsmål. De fleste seerspørgsmål går til panellederen. Hvis et spørgsmål bliver stillet uden adresse, tager panellederen enten ordet selv eller signalerer med øjenkontakt og gestus, hvilken kollega der skal svare. En anden paneldeltager kan også give ordet videre til sin kollega.

I panel A bliver både M1 og M2 20 gange opfordret til at tage ordet, mens K kun får tre opfordringer. Ordstyreren har allieret sig med mændene, han stiller hver af dem 15 spørgsmål.

M1 får som panelleder fem seerspørgsmål, M2 og K hver et. Som panelleder allierer M1 sig med M2 og giver ham ordet fire gange. Han giver kun ordet til K en enkelt gang. Desuden får hun ordet en gang af M2.

Som politiker kan man også få ordet ved at tage det uopfordret. M1 og M2 tager ordet uopfordret henholdsvis otte og fire gange, og ordstyreren lægger dem ikke hindringer i vejen. Det lykkes K at tage ordet uopfordret fire gange, men tre andre forsøg afskæres af ordstyreren. Der opstår en dynamik, hvor K åbenbart ikke kan få lov at sige ret meget. Ordstyreren ignorerer hende og bremser ligefrem hendes initiativer, og panellederen allierer sig med M2.

I Panel B samler interessen sig om den kvindelige panelleder og M1, der får henholdsvis 18 og 16 spørgsmål, mens M2 får 6 spørgsmål. Her spiller ordstyreren en mindre fremtrædende rolle. Han er lige opmærksom på K og M1 med 8 henvendelser

Tabel 2: Opfordrede og uopfordrede indlæg

Panel A	M 1	M 2	K
Opfordret (alle)	20	20	3
Opfordret af ordstyrer	15	15	0
Opfordret af seer	5	1	1
Opfordret af kollega	0	4 af M 1	1 af M 1 1 af M 2
Uopfordret	8	4	4
Afskåret af ordstyrer	0	0	3

Panel B	K	M 1	M 2
Opfordret (alle)	18	16	6
Opfordret af ordstyrer	8	8	3
Opfordret af seer	7	2	0
Opfordret af kollega	1 af M 1 2 af M 2	6 af K	3 af K
Uopfordret	6	3	2
Afskåret af ordstyrer	0	0	0

til hver, men glemmer ikke M2. (Han glemmer i det hele taget ingen mænd!) Seerne favoriserede panellederen K ved først og fremmest at stille spørgsmål til hende.

Det interessante i dynamikken mellem politikerne er, at K i høj grad giver ordet videre til sine mandlige kolleger, seks gange til M1 og tre gange til M2. Men det går også den anden vej. De giver begge ordet videre til hende. Alle deltagere får lov at komme med de uopfordrede indlæg, de begynder på, uden at ordstyreren griber ind.

Konkurrencestrategier

Trods den fælles platform konkurrerer politikerne mere eller mindre om rampelyset. De arbejder på at komme først til orde ved at afbryde den foregående taler. De overlapper den foregående taler ved at tage ordet en brøkdelt af et sekund, før vedkommende er færdig. Den, der længst kan holde på ordet, når de begynder at sige noget i munden på hinanden, får mulighed for at gennemføre sit indlæg. Dette har jeg kaldt konkurrencestrategier.

I Panel A benytter M1 en konkurrencestrategi i knap halvdelen af sine indlæg og M2 bruger konkurrencestrategier i over halvdelen af sine. Selvom vi så alliancen mellem de to mænd omkring taletid, antyder dette, at der også er konkurrence mellem dem. K har færre konkurrencestrategier. I panel B fylder konkurrencestrategier betydeligt mindre.

Tabel 3: *Andel af indlæg med brug af konkurrencestrategier*

Panel A	M1	M2	K
Konkurrencestrat. %	43%	58%	29%

Panel B	K	M1	M2
Konkurrencestrat. %	17%	4%	25%

Supplerende bemærkninger og erobringer af ordet

Når en bestemt politiker har ordet, fungerer diskussionen som regel sådan, at opfølgende spørgsmål bliver stillet til den, der er i ilden for øjeblikket. Men en kollega kan erobre ordet ved at svare på et spørgsmål, der var rettet til den anden. Eller kollegaen kan komme med en supplerende bemærkning under eller efter et svar. Denne adfærd kan have kommunikativt forskellige funktioner. Den kan bruges som led i den interne konkurrence til at gøre opmærksom på, at den, der kommer med den supplerende bemærkning eller tilriver sig ordet, ved bedre. Man undergraver sin kollegas autoritet. Eller den kan bruges hjælpende, hvis en kollega f. eks. står og mangler en information. Når den er afleveret i form af en supplerende bemærkning, får kollegaen lov at fortsætte.

Tabel 4: *Supplerende bemærkninger og erobringer af ordet*

Konkurrence:

Panel A	M1	M2	K
> rettet mod	4 >M 2	2 >M1	1 >M1

Hjælp:

Panel B	K	M1	M2
> rettet mod	3 >M 1	2 >K 1 >M2	1 >M1

I Panel A er det konkurrencen, det gælder. Panellederen M1 retter fire gange supplerende bemærkninger eller erobringer af ordet mod M2. M2 gør det til gengæld to gange mod panellederen, og K gør det også en enkelt gang mod panellederen. Det understreger det konkurrenceprægede klima mellem de to mænd, hvor kvinden stort set står udenfor.

I panel B er der ingen, der erobrer ordet fra en kollega, og supplerende bemærkninger bruges hjælpende. Dermed samarbejder panelets deltagere om at få budskaberne frem så klart og nuanceret som muligt.

Afslutningsvis

Den dårlige nyhed er, at det der foregår i panel A er typisk. Ordstyreren og de mandlige paneldeltagere samarbejder med hinanden på måder, der fratager K synlighed, autoritet og kontrol. Hun er ikke et passivt offer, men kæmper, så godt hun kan. Hun forsøger at tage ordet uopfordret, og når hun så endelig har det, sørger hun for at gøre sig synlig med lange indlæg.

Man kan gøre det tankeeksperiment at forestille sig, hvordan seerne ville have opfattet det, hvis hun havde brugt mere konkurrenceprægede strategier til at gøre opmærksom på sig selv. F.eks. havde afbrudt mere eller ignoreret ordstyrerens afbrydelser. Formentlig ville man have syntes, at hun var mindre forståelig som kvinde. I stedet bliver hun nu mindre forståelig som politiker. Jeg tror, at seerne har siddet tilbage med en fornemmelse af, at K syntes mindre kompetent end M1 og M2. De når ikke at opdage, at hun fratages synlighed, autoritet og kontrol i en alliance mellem den mandlige ordstyrer og de mandlige politikere. I balancen mellem at gøre politik og gøre kvindelighed, er det i høj grad mændene, der begrænser hende.

Min konklusion er, at kvindelige politikere udsættes for dobbeltbudskaber. På samfundsniveau og organisationsniveau siger vi, at vi gerne vil have ligestilling. Kvindelige politikere er ønskede og velkomne og får høje stemmetal. Men når vi ser på hverdagskulturen, som den f. eks. forhandles på samtalens mikroniveau, er det op ad bakke. Det indirekte budskab til K i panel A var tydeligvis: Vi gider ikke høre på dig. Det kan ikke forklares med, at hun er novice. Alders- og erfaringsmæssigt er hun og M2 på nogenlunde samme niveau.

Den gode nyhed er, at politiske debatter kan føres på måder, så både kvinder og mænd får arbejdsbetingelser, der gør det muligt at demonstrere synlighed, autoritet og kontrol. K i panel B får tilbudt synlighed, autoritet og kontrol i stort omfang (jf. tabel 2), men i modsætning til mandlige ledere i nogle af de paneler, der ikke er behandlet her, profilerer hun ikke udelukkende sig selv, men benytter kontrollen til at give mere autoritet og synlighed til panelets mandlige deltagere. Både til M1, der alders- og erfaringsmæssigt er på nogenlunde samme niveau som hende selv, og i nogen grad også til M2, yngstemanden, der tilsyneladende er udvalgt for at appellere til de unge vælgere. Konkurrencestrategier er sjældne i dette panel, og supplerende bemærkninger bruges til gensidig hjælp.

Hierarkiet i panel B bliver dermed et aldershierarki frem for et kønshierarki. Men der er stadig køn på spil. Det kan man se ved at gøre det tankeeksperiment, hvad der ville være sket, hvis K i dette panel uden at tage hensyn til M1 og M2 først og fremmest havde grebet seernes tilbud om at profilere sig selv. Hun ville dermed være blevet en ligeså dominerende panneder, som visse af de mandlige pannedere i de andre paneler, og dette ville have gjort hende mindre forståelig som kvinde, mens en dominerende mandlig panneder stadig ville være forståelig som mand. Samtidig ville en stærkt dominerende adfærd fra K's side være gået ud over de mandlige panelmedlemmers forståelighed både som mænd og som politikere, idet de ville

have haft mindre mulighed for at markere sig. Som panel B faktisk spiller ud, bliver alle deltagere forståelige som både politikere og som køn på en måde, der peger fremad i forhold til kulturelle forhandlinger om køn.

Diskussion

Mine sproglige analyser fanger i et øjebliksbillede nogle af de kommunikative mekanismer, der er på spil, når det gælder politikeres mulighed for at *gøre politik* og *gøre køn* på måder, så de fremtræder som forståelige kvindelige eller mandlige politikere. Undersøgelsen ligger nogle år tilbage, men at problematikken ikke er passé, fremgår med al ønskelig tydelighed af Ulrikke Moustgaards undersøgelse, og den har fået fornyet aktualitet ved Helle Thorning Schmidts valg til formand for Socialdemokratiet. Jeg vil hævde, at mediernes repræsentationer af kvindelige og mandlige politikere, og de arbejdsbetingelser og kommunikationsstrategier, der kan afsløres i sproglige analyser af politiske debatter, er to sider af samme sag. Dilemmaet mellem at *gøre kvindelighed* og at *gøre politik* er nok lettere at gennemskue i de mediebidrag, der direkte tager stilling til politikere som kønsvæsner, men det er ikke mindre væsentligt i den sproglige interaktion, f.eks. mellem politikere, medierepræsentanter og offentlighed. Det kunne være interessant (men desværre meget ressourcekrævende) at følge op på de sproglige undersøgelser for at se, hvorvidt tingene flytter sig. I panel B var politikerne under deres forberedelser til udsendelsen enige om at forsøge at skabe en alternativ dynamik⁴, så det er da et eksempel på, at bevidstgørelse kan føre til forandring.

Noter

1. Folkebevægelsen mod EU. M1: Ib Christensen; M2: Kresten Bjerre; K: Karen Sunds.
2. Junibevægelsen. K: Drude Dahlerup; M1: Søren Kjeldsen Kragh; M2: Lars Bredo Rahbek.
3. Tabellerne i det følgende er opbygget, så pannederen står først. De øvrige medlemmer er ordnet efter taletid.
4. Personlig oplysning fra Drude Dahlerup.

Litteratur

- Gomard, Kirsten and Anne Krogstad (red.): *Instead of the ideal debate. Doing politics and doing gender in Nordic political campaign discourse*. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag, 2001.
- Lakoff, George and Mark Johnson: *Hverdagens metaforer*. Kbh.: Hans Reitzel, 2004.
- Moustgaard, Ulrikke: *Håndtasken, heksen og de blåøjede blondiner. Danske kvindelige politikere ifølge pressen – og dem selv*. Frederiksberg: Roskilde Universitetsforlag, 2004.
- Søndergaard, Dorte Marie: *Tegnet på kroppen. Køn, koder og konstruktioner blandt unge i Akademia*. Kbh: Museum Tusulanum, 1996.
- West, Candace and Don H. Zimmermann: *Doing Gender*. I: *Gender & Society*, 1987. 2. S. 8-37.